

BIBLIOTEKA
OTVORENA KNJIGA

Izdaje
Naklada LJEVAK d.o.o.

Direktor
PETRA LJEVAK

Urednica
NIVES TOMAŠEVIĆ

Jasna Horvat

BIZARIJ

Zagreb, prosinac 2009.

© Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2009.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 722119

ISBN 978-953-303-159-0

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Osječko-baranjske županije, Grada Osijeka
i Turističke zajednice Osječko-baranjske županije.

*Sva prava pripadaju Andizetima,
Mursensesima, Essekerima
i Osječanima*

Zdenac grofa Pejačevića u Gradskom vrtu

*Osijek, 28. kolovoza 2009.
na 200. obljetnicu ustoličenja i proglašenja
Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom¹*

Osijek, 28. 8. 2008.

Vežemo se srodnostima, ali i suprotnostima. Vežemo se uspomenama, mjestima, mirisima, pripadnostima.

Vežanosti nosimo u sebi. Neke svakodnevno imenujemo u razgovorima, druge povjeravamo bliskim osobama, neke zapisujemo.

Pisanje o vežanostima zahtijeva i uporabu vežničkih riječi, povezivanje rečenica i rečeničnih dijelova.

U gramatici vežnici su pomoćne riječi.

Nepromjenjivi su.

Kao i naši izbori, neki su vežnici samo vežnici i ništa drugo. Oni su pravi, a sve ostale *riječi-poveznice* također su vežnici, ali nepravi.

¹ Dana 28. kolovoza 2009. godine svijet je internetom obišla vijest kako se 30 minuta poslije ponoći činilo da su na nebu dva mjeseca... Drugi mjesec bio je planet Mars, vrlo sjajan, veličine pravog mjeseca... Ponovna pojava ovoga fenomena očekuje se tek 2287. godine, kada će Osijek obilježavati 478. obljetnicu ustoličenja i proglašenja slobodnim i kraljevskim gradom.

◀ *Barokni zdenac na Trgu Sv. Trojstva u Tvrđi*

Baš kao i naši izbori, veznici su pravi ili nepravi, zavisni ili nezavisni.

Nezavisni veznici su oni koji nas sastavljaju, rastavljaju, isključuju, zaključuju i gradiraju. Suprotni veznici također su nezavisni. Njihove su veze rezultat suprotnosti čija je privlačnost jača od privlačnosti sličnosti, srodnosti ili poznatosti.

Svi ostali veznici su zavisni. Veze zavisnih veznika su vremenske, pogodbene, uzročne, dopusne, načinske, namjerne, posljedične, izrične ili odnosne.

Više ili manje, svi smo vezani. Hvalimo se slobodom, nadahnjujemo se neposluhom i nastojimo previdjeti veze kojima smo okovani u vremenu, mjestu i pokretu.

Vežemo se veznicima.

Pravim i nepravim, zavisnim i nezavisnim, dopusnim i suprotnim, načinskim i pogodbenim...

Ovaj rukopis govori o bizarnim događajima i snažnim vezanostima za grad Osijek.

Posvetila sam ga B.-u, uz kojega je nastajao i radi kojega sam poželjela imenovati oblike upućenosti, naklonosti i pripadnosti.

Događaji i osobe ovoga rukopisa povezane su vezama i veznicima. Rečenicama. Nezavisno ili zavisnosloženima.

Sve što nije istinito pripada prostoru fantazmagorije.

Fantazmagorije jednoga grada i jedne (po)vezanosti.

Sadržaj

Uvodna napomena	7
Pismo Vladimira Lendića Ranka	13

I. dio *Zavisne veze*

Vremenske veze Isabelle von Habsburg	17
Kada	17
Otkako	20
Jedva	23
Dok	26
Dokle	29
Netom	31
Kako	33
Čim	37
Otkada	39
Tek	40
Pošto	45
Prije	47
Istom	50
Nakon što	51
Pogodbene veze Ivana Koroga	55
Ako	55
Kada	60
Da	63
Je li	64
Uzročne veze Antuna Berharda	69
Jer	69
Kada	73
Kako	75
Što je bilo – bilo je	79
Kamo	82

Budući da	83
Dopusne veze plesačice Sulejmane	87
Iako	87
Mada	90
Premda	92
Makar	94
Ako i	96
Neka	98
Načinske veze Adolfa Waldingera	101
Kako	101
Kao što	105
Kao da	106
Kako god	109
Namjerne veze Sulejmana Veličanstvenog	115
Da	115
Eda	117
Kako	120
Neka	125
Posljedične veze Adele Deszathy	129
Da	129
Tako da	137
Izrične veze cara Konstancija II.	145
Da	145
Kako	155
Gdje	159
Odnosne veze gospođe Gosseau de Heneff	165
Koji	165
Kamo	168
Tko	174
Kuda	176
Odakle	178
Čiji	183
Što	186
Kakav	188
Gdje	191
Dokle	193

II. dio

Nezavisne veze

Sastavne veze Marije Pejačević	199
I	199
Pa	204
Te	207
Ni	210
Niti	212
Rastavne veze Pauline Hermann	217
Ili	217
Ili...ili	225
Bilo...bilo	227
Suprotne veze kuće Lekića	233
A	233
Ali	236
Nego	242
No	246
Već	248
Zaključne veze sestrične princa	
Eugena od Savoje i Pijemonta	253
Dakle	253
Stoga	261
Zato	268
Isključne veze Nikole Zrinskoga	273
Samo što.....	273
Tek što	277
Jedino što	281
Gradacijske veze Vladimira Lendića Ranka	287
A kamoli	287
Pa i	291
Pa čak i	300

III. dio

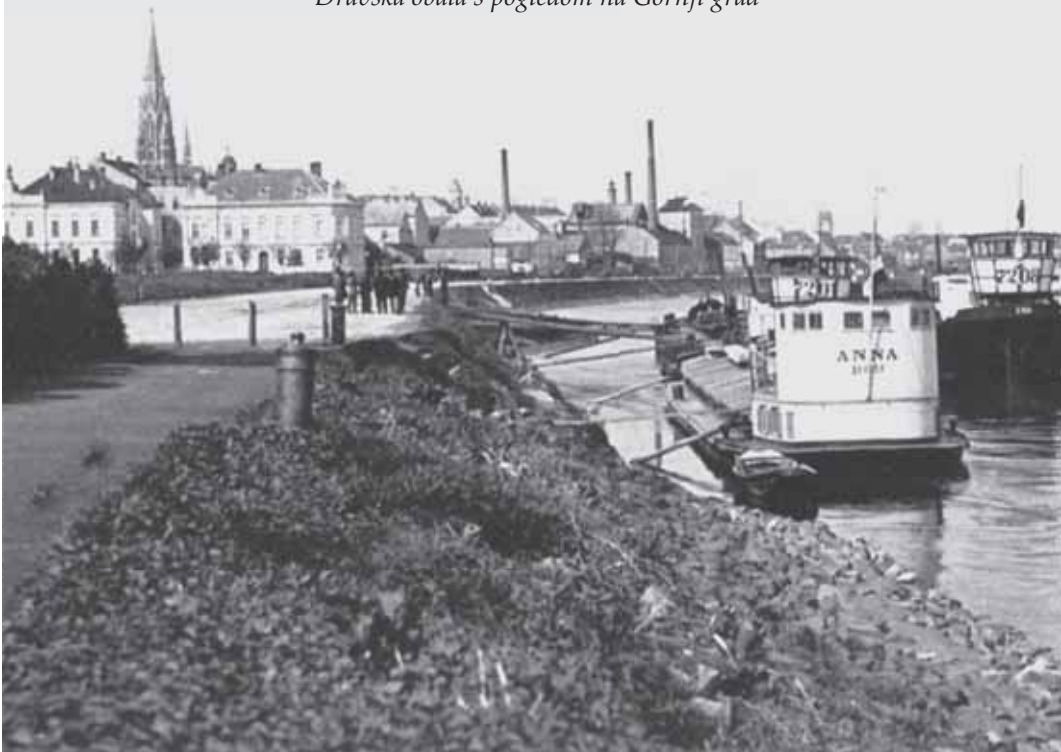
Kazalo likova

Stari nazivi nekih osječkih ulica	333
Tumač	337
Osijek kao ÔS	345
Bilješka o autorici	353

Dravska obala s pogledom na Gornji grad

Os, 1991.

Poštovani gospodine Godot,

pišem Vam zbog Vremena koje smo proveli čekajući Vas, i zbog teorija o Vremenu, koje su počele s Kronom.

Vidite, poštovani gospodine Godot, svojedobno sam u beogradskoj Dugi sa zanimanjem čitao da je za Einsteinovu teoriju relativiteta najzaslužnija, zapravo, Mileva Marić, Novosađanka, njegova žena.

Albert je dnevno dobivao svoju porciju jogurta i crtao svoje krugove, a Mileva mu pjevala: »Da smo se ranije sreli...« A teorija strogo relativiziranog vremena je Disneyevo maslo. Samo što Lupi Dobrić ne stanuje u Disneylandu, a puno ime mu glasi Vuk Dobrica. I nasjeo je na američku parolu: »Vrijeme je novac« pa je slavonske njive orane oklopom sijao vremenom. I nije niknuo novac, nikla je samo smrt. Rasla je brzo i udala se bogato, jeste li čuli vrisku iz njezinih posljednjih svatova?

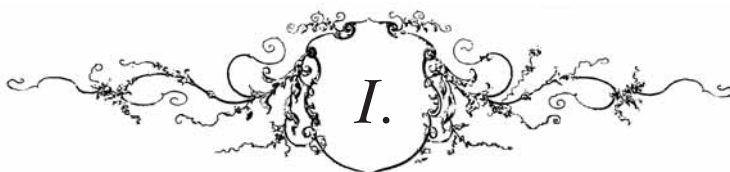

Poštovani gospodine Godot, navratite u Osijek. To je zanimljiv grad. Po nebu nad sobom naj-sličniji je Vukovaru, sve ostalo treba vidjeti, a tlocrt grada posebno. Ako se u Osijeku s krajnje istočne točke uputite na zapad, najkraći put je dugo, dugo Vukovarskom cestom do Ulice Hrvatske Republike, na T križanju desno do kraja Centralnoga trga, i onda poznati pravac širokom Strossmayerovom.

Usput rečeno, Osječani su naučili nešto čekaju-ći Vas. Dragocjeno, nepovratno i nenadoknadi-vo Vrijeme je život. Bilo je puno razloga da do-kažemo da Osijek nije Troja i da je Odisej slavan po drvenome konju, a ne po željeznoj krmači, a danas bez pravih razloga moramo dokazivati da Osijek nije Mursa, i da prasad letećih krma-ča nije ni za lonac niti za ražanj.

Vladimir Lendić Ranko

Zavisne veze

*Zavisnim rečenicama
upotpunju se značenja
glavnih rečenica.*

Županijska ulica

Vremenske veze *Isabelle von Habsburg*

Kada je Isabella von Habsburg izašla iz kočije, tikveški je mrak napustio Bezdán i pojurio prema njoj. Umjesto ugone zbog prestanka dugotrajne vožnje, osjetila je nelagodu, zatim i udarac. Baranjski joj je mrak uzjahao na leđa, zaskočio da je ostala bez daha, a potom joj po usaljenim plećima polegnuo svom težinom.

Zbog mračnog tereta stopalo se otisnulo većim no što je uistinu bilo. S raskvašenog tla s naporom je podignula lijevu, a zatim i desnu nogu. Možda je doista postala preteškom? Otkako je rodila dugoočekivanog sina, narastala je u bokovima i prsima. Albrecht je danas star koliko i njezin nadimak Busabella – Sisata Bella, a ona je svakim danom sve tromija.

– Troma sam i teretna – pomislila je Isabella.

Jasna Horvat

Rubovi haljine polijepljeni blatom doticali su joj pregrija-
ne potkoljenice. Isabellino tijelo potresla je jeza. Mrak, mo-
čvara, debljina i vlaga.

Sluge su iz kočije iznosili putne torbe, a njoj, Isabelli von
Habsburg, rođenoj princezi od Croy-Dülmena iz Westphalie,
ukazala se misao: – U Tikvešu će doznati podrijetlo mraka.

Žmirkala je, širila oči, i nije vidjela baš ništa osim pred-
sjećaja da se u Baranji nalazi posljednji put. Godina 1910.
svijet je izmijenila vrtoglavom brzinom. Sve je napuštalo uo-
bičajen oblik i značenje.

Paradni kočijaš Mihael Horvat uzviknuo je pozdrave.
Upravitelj je odgovorio na mađarskom i ona je razabrala
dvije riječi: *moscár* – močvara i mrak – *sötéstég*. Domaćini su
odgovorili na mađarskom. Sreća. *Szerense*. Zatim su razmi-
jenili neke rečenice na hrvatskom: ...učiniti, dostići, dočeka-
ti, ugrijati, pozdraviti... Hrvatski jezik voli infinitiv i riječi
koje završavaju na -ti.

Pristigli su, dakle, u Tikveš. Negdje u mraku pred njima
nalazila se Friedrichova lovačka kurija. U petnaest godina
održavanja ovoga posjeda kurija je ispunjena namještajem,
a zidovi trofejima iz lova i Isabellinim fotografijama. Zbog
nepovjerenja u sjećanje (Isabella ga je nazivala ustajalom str-
vinom), na poleđini fotografija ispisani su opisi.

*Lov u Bilju, 1898; Friedrich auf der jagd in den Wäldern von
Béllyue, 1895; Isabella s kćerima i dvorskim damama u Požunu,
1896; Isabella, Franz Ferdinand, Sophie Choek, Baron Wenzel
Kotz i Gyula Prónay za stanke u partiji tenisa, 1897; Poplava u
Požunu 1899.*

Kada bi posjetitelji odavali priznanje fotografijama, Isa-
bella je tražila da ih opišu. Željela je slušati o onome što
vide. Zahtijevala je da joj sliku pretvore u riječ. Posebno ih

BIZARIJ

je zadržavala uz portrete svojega najmlađeg djeteta, danas trinaestogodišnjeg Albrechta. Očekivala je da će netko u fotografiji pročitati Albrechtovu sudbinu. Zнала je, klice svojih uspona i padova nosimo u sebi. Prekrivamo ih odjećom i pokretima, ali katkad, kada se zaustavi vrijeme, trenutak odaje ono kakvi jesmo i kakvi ćemo biti.

Friedrich se protivio takvim Isabellenim ispitivanjima. Pred drugima je nastojao opravdati tu potrebu. Govorio je da je Isabella nespretna s riječima. Njezine su riječi fotografije, govor u kojemu nema ni samoglasnika ni suglasnika.

Katkad nije nalazio ispriku. Tada je optuživao Isabellu da je tašta i da iz taštine prisluškuje što se govori o njezinim fotografijama.

On sâm nije ih uspijevao opisati. Zato ih je redom pohvaljivao. Nadao se, ako ih pohvali, zadovoljit će njezinu glad za slušanjem o njima. Za njega je svaka bila lijepa na svoj način...

*Nadvojvotkinja Isabella s ustrijeljenim jelenom.
Bilje, fotografija nastala u razdoblju od 1905. do 1910.*

Jasna Horvat

Friedrich nije sudjelovao, a Isabellu bi hvatao bijes. Njoj, Busabelli, ljepota nije bila dovoljna. Lijepo je moralo posjedovati svrhovitost, snagu ili poruku. Ljepota je morala dotaknuti dubinu. Morala je plijeniti. Čak i ružnoćom. Stanjima za koja nisu postojale riječi.

Začuo se pucanj. Netko je lovio u Kopačkom ritu.

Isabella je takve zvukove pamtila od svojega prvog dolaska u Tikveš. Tih je godina nadvojvoda Albrecht dovršavao prikupljanje grafika za svoju zbirku *Albertina*, gradio je kuriju, još uvijek je lovio, ali sve češće s pratnjom. Ugošćivao je plemiće kako bi im demonstrirao svoju vještinu lova. Junačio se tih godina.

Junačio se toliko da ga po junačenju pamte i danas, petnaest godina nakon što je preminuo. Friedrichu je u nasljedstvo ostavio titule, posjede, močvarno tlo *baranjskoga trokuta*, čak i ime kojim doziva sina.

Uokolo je vladao mrak. Bezdan se činio jednako udaljenim i od Tikveša i od pakla. Iz smjera kurije dopirao je miris hrane.

Isabella je osjećala da se približava vrijeme kada će ih baranjski posjed napustiti. Ostaviti. Tu je riječ izrekla na hrvatskom. Zazvučala joj je resko. Istodobno konačno i beskonačno.

♦♦♦

Otkako su počeli dolaziti u Tikveš, ugostili su mnoge uvažene osobe. Tako bi trebalo biti i za ovoga boravka. Za koji dan pridružiti će im se prijestolonasljednik Willhelm II. Isabella se osmjehnula. Ovdje su ga nazivali Vilim II. Slavonci i Baranjski imena prilagođavaju svojem sluhu. Sve prevode i iskrivljuju. Essekerski više ne nalikuju ni njemačkom ni mađarskom, a hrvatski... on je ionako prepun infinitiva i nalikuju jedino sebi samom.

BIZARIJ

Willhelma su zabavljali Šokci, Baranji, Essekeri i njihov essekerski. U Retfali je nekoliko puta proslavljao imendane. Isabella se nije uspjela sjetiti jesu li slavili Šandora (Aleksandra), Istvána (Stjepana) ili Jánosa (Ivana).

Pamtila je Cigane kako ulaze u dvorišta i glazbu koja je odjekivala Retfalom. Pilo se i razbijalo. Wilhelm je u jednom trenutku prišapnuo Isabelli:

– Zaboravio sam na svoju lijevu ruku...

Isabella se osjetila zaslužnom. Onako krupna i troma uspela se na stolac, a zatim i na stol. Friedrich je zanijemio, strahovao je nad onim što će uslijediti. Isabella je povikala neka sviraju *Gelem, gelem*. Na prvi zvuk violine o zid je razbila čašu. Za čašom su poletjele dvije boce baranjskog rizlinga i nekoliko tanjura. Na koncu je porazbijala sve što se nalazilo na obližnjim stolovima. Razbijala je i riječi joj više nisu bile preprekom. Razbijala je i pjevala: – *Išao sam, išao sam dugim putovima...*

*Gelem, gelem, lungone dromensa
Maladilem bakhtale Romensa
A Romale katar tumen aven,
E tsarensa bahktale dromensa?*

A Romale, A Chavale

*Vi man sas ek bari familiya,
Murdadas la e kali legiya
Aven mansa sa lumniake Roma,
Kai putaile e romane droma
Ake vriama, usti Rom akana,
Men khutasa misto kai kerasa*

A Romale, A Chavale

Willhelma je razumjela. Iako je od njega bila starija samo dvije godine, zbog srama s kojim je skrivao lijevu ruku odu-

Jasna Horvat

vijek ga je željela zaštititi. Pomišljala je: – Rado bih mu bila majkom. Ispravila bih njegov životni poraz. Viktoriju – majku imenom označenu za pobjedu koja ih je oboje porazila. I sebe kao majku i Willhelma. Već na porođaju.

Willhelmu je rođenje bio prvi slom. Doživio je traumu glave, oštećenje mozga i atrofiranje lijeve ruke. Liječili su ga raznim neuspjelim terapijama.

Rođen je onakvim kakav nije trebao biti. Carstvu nije trebao hendikepiran. Budući car imao je nedostatak i zbog njega je bio kažnjavan. Elektrošokovima. Istezanjima ruke. Skrivanjima. Viktorija ga nije zvala imenom dobivenim po rođenju. Umjesto Willhelm zvala ga je Williamom. Uz nju nije znao tko je. Engleskinji nije bilo dopušteno odgajati ga. Budući pruski car nije smio biti sklon majci i njezinim engleskim navikama.

Willhelm – William nije ovladao emocijama. Zbog nje, Viktorije, postao je i ostao paranoidan. Otjerao je Bismarcka, željeznog kancelara koji je izgradio prusku silu. Otpustio je svakoga tko bi bio kritičan i nepokoran. Infantilan, sigurnim se osjećao tek u generalskoj odori. Tada bi postajao infinitivan.

Isabella ga je slušala kako pjeva *Išao sam, išao sam dugim putovima... gelem, gelem...*

Lice mu je u pjesmi gubilo oprez.

Želio je biti car siromaha. Poduzeo je reforme, od Njemačke je učinio industrijsku velesilu. Ipak, mnogi su i dalje bili nezadovoljni. Bismarck je okupljao protivnike, među njima socijaldemokrate i pruske Poljake.

Negdje je čula, unatoč vlasti i moći, Willhelm je imao malo bliskih osoba. Rado se viđao s Franjom Ferdinandom.

Isabella je osjetila nelagodu. Svaki put kada bi se podsjetila na Franju Ferdinanda, uznemirila bi joj se savjest. Bila je

BIZARIJ

kriva, a svijest o krivnji s vremenom je postajala izraženija. Pokušavala je pomisliti na nešto utješno. Jedino čega se uspijevala dosjetiti bila je posve neprimjerena rečenica: *Svemu dođe kraj, tako će doći kraj i ovom grizodušju.*

Willhelma će dočekati onako kako bi ga dočekala majka kada bi je imao. Willhelm je volio šokačku nošnju i Isabella će organizirati njezino predstavljanje. Uredit će carske odaje, posvetit će se svakom detalju. Po zidovima njegove spavaonice razmjestit će fotografije carske obitelji, a radnu će mu sobu pripremiti za odmor i druženje. Dovest će i Cigane. Willhelm će svući strogost, zaboravit će lijevu ruku, bit će nomad, povjerovat će da ne posjeduje carstvo i da nije odgovoran.

Bit će to veliki carski lov.

Do Mohača će putovati svojim vlakom. Ondje će se susresti s Friedrichom, a Isabella će ih čekati po izlasku iz motornog broda *Sophie*. Tako je bilo kada je lovio u društvu Franje Josipa, tako će biti i trinaest godina poslije. Još kada joj se ovaj tikveški mrak odlijepi od uznojenih leđa, sve zamisli postat će moguće. Gušila se u crnilu. Tama je postajala Isabella, Isabella je postajala tama. Mrak, tmina i vlaga. Upitala se nestaje li čovjek u trenutku kada odsanja svoj kraj ili mu se kraj događa kada popusti oprez?

•••

Jedva je kočijaš Mihael Horvat najavio da je kurija pripremljena, a Friedrich je već izdao prve zapovijedi. Isabella je naslijepo tapkala uokolo. Kočijašu je doviknula da prestane bezglavo hodati oko kočije, neka pronade i ponese njezin fotoapararat. Smjesta! Ne, nije trebala njegovu ruku i pomoć. Neka, zaboga, pronade tu čudesnu spravu uz koju se osjećala vječnom, spašenom i sigurnom!

Jasna Horvat

Paradni kočijaš umirivao je konje, blato je frcalo pod kopitima.

Dlanom je odstranila blato s obraza. Ruku je obrisala o haljinu i izrekla ono što joj je šaptao tikveški mrak nalegnut po mesnatim leđima:

– Nestat ćeš. Nestat ćeš ti, nestat će tvoj svijet, nestat će tvoje nefotografirane fotografije.

Lovački dvorac mirisao je na svježe lakirano drvo. Friedrich je sjedio za stolom, činio se umornim. Za vrijeme putovanja pokušavao je biti duhovit. Govorio je: – Bella, vodim te prema mjestu gdje su i Trajan i Hadrijan podizali rimski logor Mursu. Svidjet će ti se današnji izgled Esseka.

Friedrich je Osijek držao zanimljivim gradom. Kao strateg – znao je njegovu prometnu važnost. Kao vladar – zanimao se za grad naseljavan strancima i prolaznicima. U tom su gradu živjeli oni koji se nisu željeli zadržavati.

Isabella je tvrdila da prolaznici i pustolovi ne posjeduju smisao za arhitekturu. Friedrich se smijao. Možda je bila u pravu. Osijek je uistinu dobro prošao – nekim čudom ga je zaobišao Dunav, ali ga je posred čela pljunula Drava, rijeka hirovita kao talijanska opera, sklona virovima i poplavama.

S dolaskom u kuriju razgovor je utihnuo.

– Svejedno – mislila je Isabella. – Ionako ga nije pratila.

Friedrich se više zanimao za rimsku Mursu i austrougarski Osijek nego za njezine fotografije. Radije je govorio o Tikvešu, Tokosu, kako li se već nazivalo ovo mjesto nadomak Osijeku, nego o onome što je kritika zapisala o njezinoj fotografiji ribarske kolibe: *...authentische und künstlerische Wiedergabe der gut aufgefaßten und gewand eingestellten gesehenen Dinge.*

– Zar mi Friedrich ne može reći jesu li moje fotografije umjetnost? Što je uopće umjetnost? Ostarjela sam, a da me nisu uputili u odrastanje. Nazivaju me umjetnicom, premda o umjetnosti ne znam ništa. Moje su fotografije lov trenutka

BIZARIJ

u koji sam ulovljena i sama. Otimam se vremenu kao muha paučini i to nazivaju umjetnošću! Je li umjetnost bilježiti dubinu? Bilježiti? Nije li i ova riječ infinitiv...? Fotografirati, bilježiti, loviti, uhvatiti. Infinitivno načiniti konačnu snimku onoga što se mijenja, a mijenja se sve.

Blagovaonicom je defilirala posluga. Kuhar je na hrvatskom nabrajao pripremljena jela: kulen, šunka, kobasice, slanina, šaran na rašljama, fiš-paprikaš, riblji-paprikaš, srnetina s višnjama, sarma... Isabella je rekla neka iznesu sve. Odahnula je. S tanjura su je gledale imenice. Predahnula je od hrvatskih infinitiva.

Upravitelj kurije nastojao je biti ljubazan: – Milostiva gospođa ne mora strahovati, krvoločne zvijeri odavno su istrijebljene.

– Krvoločne zvijeri?

Upravitelj joj se činio neuvjerljivim i prijetvornim. Fiš je bio prevruć. Odgurnula je tanjur i zatražila neka joj pokažu glasovir.

– Glasovir je milostiva izvoljela pogledati? Ali, sa zadovoljstvom, on se nalazi u salonu, odmah iza ovih vrata.

– ...

– Je li milostiva čula za našu osječku pijanisticu, mladu Herminu Munk? Nije?! O, za mladu će se damu svakako još čuti. Kao i za najnoviju knjigu našega spisatelja Rode Rode... Do suza se smijemo kada čitamo njegove *Vragolije tatina sina Marije*... Možda će milostivu zanimati osječko *Glazbeno posijelo*? Milostivu ne zanima tako nešto?! Ona se naslušala svirke mladih dama?! Za nju koncertiraju vlastita djeca?! Uz dužnu ispriku, milostivi, čulo se i u Osijeku za tragičnu smrt dviju kćeri... Hm, kh, ...milostiva, dakle, ne bi poželjela čuti našu glasovitu Herminu? Ali Doru Pejačević, nju svakako poznaje?... Dakako, put je bio uistinu naporan i dug...

Jasna Horvat

Ornamentalno slagan hrastov parket odzvanjao je Isabelinim teškim korakom. Jedan prozor je otvoren. Na njegova rastvorena njedra polegao je baranjski mrak. Isabella je svakako morala svirati. Gdje je glasovir? Ona ne kani hodati ovom kurijom do iznemoglosti!

Napokon. Glasovir će je učiniti mirnijom. Rukama je energično preletjela po dirkama, ali napetost nije jenjavala. Mrak je dopirao čak i kroz zastakljene prozore.

- Zastore, neka netko smjesta navuče zastore!

Kraj ove zapovijedi završio je krikom.

- Je li milostiva dobro? Smije li se pogledati njezina ruka? Kažiprst je ozlijeđen? Posve pri korijenju nokta? Krvi je tek neznatno?

Friedrich je bijesan stajao na vratima salona. Oko vrata je imao vezanu salvetu, činilo se da mu je svega dosta.

- Što se ovdje događa?

- Milostiva je ozlijedila kažiprst...

- Isabella, nisam li pri večeri?!... Ti si poželjela umjetnost? Ozlijedila si se?

- ...

- Tko je kriv?

- ...

- Poklopac glasovira!

On je gledao nju, ona je gledala njega. Iz nekoga razloga Isabella se osjetila kao nečiji portret. Nijema slika koja promatra, ali nema sposobnost govora. Naposljetku, zagledana u Friedrichovu sjedinu, protisnula je tek nekoliko riječi.

- Krivi ste ti, Tikveš, mrak i ova močvara!

•••

Dok je čovjeka, bit će i vukova, jer čovjek je čovjeku vuk. Je li tako glasila rečenica koju je zapamtila?

BIZARIJ

Isabella je obilazila tikvešku močvaru. Dugo je već hodala, a sunce i želudac upućivali su na odmaklo prijepodne. Trebala je ponijeti fotografski aparat. Posljednjih je godina fotografirala sve i svašta. U statičnosti fotografija pronalazila je ravnotežu. Zaustavljenost.

Za razliku od sinoćnjeg mraka, u šumi se osjećala dobro. Doista je trebala ponijeti aparat. Ili nije... Sve da ga je i ponijela, ne bi fotografirala. Kažiprst je neugodno pulsirao. Nije se brinula zbog zacjeljivanja prsta, ozljeda nije bila ozbiljna. Ozbiljan je bio povoj i njegovo upozorenje na prolaznost.

Isabellin svijet bio je povrijeđen. Njegovi su se rubovi svakodnevno oštećivali, ozljeđivali su se oni koji su ga činili, čak i ovaj prst. Ranjiva je šuma, ranjiva je priroda, ranjiva je i fotografija. Puška ovješena o Isabellino rame udarala je lijevo i desno. Zašto je nije ostavila? Zbog ozljede nokta ionako nije mogla loviti. Nokat je spriječio sve njezine aktivnosti u kojima je bila samovoljna.

– Lomljivi smo kao kosa – mislila je – zbog malog oštećenja postajemo neuredni, a oni koji nemaju sreće i neprepoznatljivi.

S lijeve strane je zašuškalo. Iako troma u svojoj korpulentnosti, Isabella se naglo okrenula. Pred njom se nalazio jelen. Brzo je razmišljala. Jesen je, nije vrijeme parenja i to je sretna okolnost. Možda je gladan? Što jeleni vole jesti? Repicu! U blizini ih nema... nema repica... Tko bi je mogao spasiti? Puška? Prst je ozlijeđen i ne može pucati. Vuk? Vuk bi se mogao iznenadno pojaviti i rastrgati jelena... Ali... nije li upravitelj sinoć naglasio kako su vukovi istrijebljeni početkom prošlog stoljeća?!

Što joj je činiti? Trčati! U kojem smjeru? U smjeru »grada prolaznika« – Osijeka, Essega. Lijevo? Desno? Lijevo!

Jasna Horvat

Potrčala je. Jelen je trčao za njom. Srećom, Isabella je Kopački rit poznavala još iz vremena izgradnje kurije. Prisjetila se svoje fotografije biljskog pejzaža. Osmjehnula se. Dvije godine prije kritičari su tu fotografiju posebno zapazili... Izložba je ocijenjena uspjelom.

Isabella je uistinu poznavala ovu močvaru. Poznavala je i Bélye. Trčala je u dobrom smjeru. Čudila se kako je uspijevala biti bržom od jelena. Pomislila je, to je zbog bavljenja tenisom.

Iznenada, pred Isabellom se pojavila čistina i na njoj stupovi drvenog mosta. Nije bilo dvojbe, drveni most pružen nad močvarom most je Sulejmana Veličanstvenog. Bataklik... Močvara... Köprü... Most... Osmo svjetsko čudo. Mukaddes... Svijet. Nehir... Rijeka...

Čula se i orijentalna glazba. Neki ljudi povukli su se uz kraj ograde na mostu i ondje trgovali.

Dah joj se ubrzavao. Vlastiti joj je puls i dalje priječio razabirati što se govori.

Jelen je zaostajao. Možda ga je prestrašila čistina? Ili iznenadno pojavljivanje drvenog mosta? Tà, nije za čuđenje, Sulejmanov most je ipak jedno od svjetskih čuda. Valjalo je samo nastaviti. Drava je bila udaljena još koji kilometar.

Jelen je riknuo i Isabella je ubrzala. Nogama je jedva doticala tlo, gotovo je letjela. Sjena Sulejmanova mosta njezinu je utrku činila podnošljivijom. Podne je postalo jutro, zatim se promijenilo u sumrak, naposljetku u zoru. Uz nju se nenadano stvorio mačak s ogrlicom oko vrata. Zamahnuo je šapom i otrgnuo joj rub haljine...

Isabella je dospjela do Drave. Pokušala je pronaći stube kojima bi se uspela na most. Most se udaljivao. Isabella se zaustavila uz stupove koji su izranjali iz Drave. U vodi je

BIZARIJ

zamijetila odraz jelena. Jelen je imao oblik stupova, stupovi su izgledali kao jelen. Uz desnu obalu Drave promicala je povorka. Povorku je predvodio car Konstancije II. Isabella je rukom zagladila rubove svoje haljine. Mahala je caru. Pokazivala mu je stupove koji su naočigled rasli. Poprimili su oblik mosta. Car Konstancije II. napuštao je antičku Mursu. Okrenuo se i pogledao most. Isabella mu je doviknula pozdrav. On je car. Neka ju pogleda! Neka ju spasi!

Drava je prekrila temelje rimskoga mosta, a jelen je krenuo prema Isabelli. Istodobno, Sulejmanov most je zahvatio požar. Voda i vatra. Jelen i vuk. Vuk? Zar nisu vukovi istrijebljeni? Fotografirati... Isabella je morala fotografirati. Posegnula je za remenom koji joj je visio o ramenu. U ruci je držala pušku. Kažiprst je namjestila na okidač. Umirila je ruku i zaustavila dah. Očekivala je pucanj.

Umjesto pucnja osjetila je bol. Bol je popratio vrisak. Bol i još jedan vrisak. Drava je gubila obrise. Svijet je nestajao. Bol joj je zasijecala kažiprst. Isabella se tresla. Postala je veliko zgrčeno tijelo. Mrak je dolazio s Drave. Gubila je vid. Nečija ruka nalazila joj se na ramenu, a tijelo se trzalo. Prisjetila se Friedricha.

– Friedrich?

Je li pomislila na Friedricha ili je njegova ruka doista bila na njezinu ramenu? Ruka mu je bila topla. Vidjela ga je sve jasnije. Glas mu je postajao prodoran.

– Isabella, probudi se, Isabella!

♦♦♦

Dokle je sezao pogled, prostiralo se nebo. – Nebo ili zemlja? – pitala se Isabella.

U ovoj slavonskoj ravnici kao da se nebo ne odvaja jasno od vode, a voda od zemlje. Prisjetila se kako je deset godina ranije fotografirala slavonsko žito. Fotografiju je kanila

Jasna Horvat

nazvati *Nebo*. O fotografiji je u to vrijeme znala dovoljno. Njezin je ishod bio neizvjestan kao i život. Dok je fotografija bilježila trenutak, nju je samu određivala mirnoća ruke, znanje o rasvjeti, kemikalije u crnoj komori i strpljenje.

Za fotografiju je trebalo poznavati vrijeme. Isabella ga je pokušavala predviđati. Počela je voditi dnevnik. Zapisivala je gotovo sve: je li kišilo, koje su se zvijezde vidjele prethodne noći, kada je počinjalo puhati, je li se razvedrilo...

Otimala je vremenu sebe i vrijeme pravilima o osvjetljivanju. Fotografije su nadmetanje. Vrijeme protiv Isabelle – Isabella protiv vremena.

Danas je poželjela zabilježiti nebo i nazvati ga *Kopačko jezero*. Ipak, nije fotografirala. Kažiprst je neugodno pulsirao. Jučer je učinila previše fotografija ribolova. Nije štedjela druge, nije štedjela sebe, nije štedjela ni prst.

Promatrala je nebo. Zamišljala je buduće kompozicije fotografija. Kompozicije i koncentraciju na trenutak. Vječnost je oduvijek tu, povijest je čini prisutnom. Ali trenutak... Trenutak je taj koji izmiče.

Isabella je trenutak uporno bilježila. Lovila ga je. Ulovljenog, sama ga je razvijala. Preparirala bi ga. I trenutak bi se pojavljivao. Ponovljen. Rađao bi se u mraku komore. Kao blizanac. Portret odbjeglog dvojnika. Trenutka koji je umaknuo. Fotografija je dvojnik uhvaćenog trenutka.

Zašto je izlagala? Friedrich nije razumio njezinu potrebu za sudom javnosti. Kritike su ga ljutile. Zašto su joj trebale?

Isabella je u kritikama osluškivala opise svojih trenutaka. Dvojnika. Svatko ih je vidio drukčijima. Neke su je razdraživale. Zbog njih bi uzimala aparat i odlazila. Morala je loviti novi trenutak. A ako ne njega, onda jelena, vepra, zeca. Svejedno. Lovila bi život i on bi se svodio na trenutak koji je izmicao.

BIZARIJ

Jučer je fotografirala. Kišilo je, muškarci su razapeli mreže, a blato ih je vuklo u sebe.

Jesen je vrijeme kada je šaran u dubini. Upravitelj joj je pokazivao gdje je šarane hranio ljeti. Isabella je čekala i šarani su dolazili. Otvarali su usta kao po navici.

– Navika. Hrana i navika – rekla je Isabella.

Jučer je kišilo i dan se otvarao susretima. *Kopački rit* se punio dvojnicima – običnom bjelouškom, kockastom vodenjačom i barskom kornjačom. Čančaru je ponijela u dvorac, Albrecht će joj se radovati. Upravitelj joj je navodio imena ulovljenih riba – štuka, som, smuđ, gorka gavčica, žuti karras, mramorasti glavoč. Muškarci su napinjali mišice i izvlačili mreže. Isabella je fotografirala bez stanke. Snaga i strast ribarenja učinili su je opčinjenom ribarima.

Ushićeno se osjećala sve do povratka u ribarsko selo Kopačevo. Žene su bosonoge čistile ribu. Isabella ih je željela upozoriti na prehladu, bolest. Blato još nikome nije donijelo dobro. Dvije djevojke nalikovale su njezinim kćerima. U jednoj je vidjela Stephanie. Bosonogu i ruku zavučenih u riblju utrobu. Na sve strane caklila se krljušt. Upravitelj se radovao ulovu, šarana će začas nataknuti na rašlje. Isabella je fotografirala djevojku koja je nalikovala njezinoj Stephanie, kćeri čiji je lik sve teže uspijevala prizvati. Umrla je prerano, kao i Natalie, zbog iznenadno oslabljena organizma, neotporna na dječje bolesti.

– Bože, je li Stephanie doista ovako izgledala?

•••

Netom prizvanu uspomenu na kćer usitnila je bol. Isabella je jauknula. Prst je bolio, ali ona nije vikala zbog njega. Jauknula je zbog ribolova i promrzlih, bosonogih žena. To je bilo jučer, kada je fotografirala, a danas, kada je potisnula

Jasna Horvat

sjećanje na Stephanie, ribe i krljušt, danas je ostala bol. Bol u kažiprstu. Bol zbog koje nije mogla činiti ništa od svega što je voljela. Zavoj joj je priječio note, teniski reket i fotografski aparat.

– Povedi me u Osijek – rekla je Friedrichu.

– Danas? Zar si zaboravila na lov?

– Otići ću sama.

– Preko mosta? Neku si noć vrištala zbog osječkih mostova.

– Danas ću prijeći most.

Kada bi donijela odluku, Isabella je glavu podizala visoko. Otvorila je vrata garderobe i zagledala se u oprave. Hm, bile su krupne. Katkad je zaboravljala kakav je oblik poprimila. Rađala je dvadeset godina. Porođajima je okrupnjavala. Oblila se onako kako se zaobljava kamen koji dugo stoji u vodi. Činila se mekšom, a bivala je žilavijom. Zbog djece. Djeca su je učinila izdržljivom i čvrstom. Čak i kada ih je gubila.

Isabella je dotaknula svilu svoje haljine. Znala je kako je potajice posprдно nazivaju Busabella. Doista, poprsje joj je bilo preveliko. Samoj sebi doimala se poput opsjene. Dvojica. Sebi samoj. Neuspjela fotografija. Ili je zabilježena pod krivim kutom i lošom rasvjetom?

Smaragdnu svilenu haljinu nosila je samo 1898. Dvapat. Naručila ju je godinu dana nakon što je rodila Albrechta, svojega jedinog sina i najmlađe dijete.

Prvi put pojavila se u njoj kada su joj u *Sunday Timesu*² objavili fotografije. Istupila je pred javnost i obznanila sebe, Isabellu von Habsburg – Busabellu, svoje fotografije, svoje svjetove.

² Mađ. *Vasárnapi Újság*

BIZARIJ

U kritikama koje su uslijedile, iščitala je drugi oblik svoje tvrdoglavosti. Mislila je, možda smo ipak uvijek sami. Sami smo čak i kada nas više nema. Samoću nasljeđuju naša usamljena djela.

Prigovore i pohvale Isabella je doživljavala s podjednakim ravnodušjem. Neki kritičari oduševljavali su se njezinim portretiranjem habsburške obitelji. Drugi su istodobna izlaganja Habsburgovaca, Cigana i Šokaca ocjenjivali skandaloznima. Isabella se, umjesto odgovora, pojačano posvetila fotografiji. Prigovorima se ionako zanimaju oni koji su pretjerano blagonakloni prema sebi. Tko prigovara sebi, ne dopijeva prigovarati drugima.

Odlučila je Esseku pokazati se u haljini boje svoje samoće. Vidjet će je onakvu kakvom je bila onoga dana kada su fotografije objavljene u *Sunday Timesu*. Ta se haljina sviđala i Natalie. Njezina je kći tada još bila živa.

Odijevala se i razmišljala o godini svoje zelene boje.

Godina je počela Alfredovim puzanjem po mladoj travi, nastavila se čestitkama na održanoj izložbi, a završila se naprasnom smrću četrnaestogodišnje Natalie. Je li i tada pomislila da je 1898. godina zelene boje?

Vjerovala je. Početkom godine. Kada je u naručju držala sina.

Tada je doista vjerovala u zeleno, u mogućnost smaragdno, u zaštitu koju pružaju boje.

♦♦♦

– **Kako** smo različiti – razmišljala je Isabella. – Kao što postoje godine koje nas ne dotaknu, tako postoje i ljudi koji nas ostavljaju ravnodušnima. Nemoćni smo u odabiru. Godine i ljudi izdvajaju se svojom voljom, svojim kodom.

Jasna Horvat

Haljina... Vjetar je uzdiže i čini je neposlušnom. Neposlušna je kao što je bio neposlušan talijanski anarhist Luccheni. Zar neposlušan? Luccheni je bio zloćudan. Desetog rujna 1898. ubio je Elizabetu, caricu Austrije, kraljicu Mađarske i ženu Franje Josipa. Njezin je život otrpnuo. Nekamo. Onome mjestu prema kojemu se uspinjemo dok padamo.

Godina 1898. bila je zloćudna i neposlušna. Baš kao i Isabella. Objavila je fotografije, obznanila se javnosti. Dvor je govorio: – Isabella je dinastiju Habsburg učinila profanom, prostom, dijelom svjetine i puka.

Rub Isabelline haljine po kojemu se polijepilo blato podignuo se do koljena i otkrio joj potkoljenice...

U veljači 1898. napunila je Isabella četrdeset i drugu. U studenome, kada je po drugi put odjenula haljinu, posljednji joj je porođaj još žilama udarao obijesan tempo i u sebi je osjećala samo arterijsku krv, onu nečistu – vensku – isplavilo je Albrechtovo rođenje. Bila je opora, čvrsta i obijesna.

Fotografirala je tek rođenog Albrechta, Fridricha, kćeri, Ferdinanda i Sophie Chlotek, najdražu dvorsku damu. Uistinu, brojne fotografije prikazivale su Sophie. Kako i ne bi kada je Sophie bila više od družbenice. Onako nježna, sitna i tankočutna, bila je točno onakva kakva Isabella nikada neće biti.

Vrijeme je učinilo svoje, činit će i dalje. Događaji su se razlili, uspomene su se povukle. Osim nekih koje će biti prisutne dok postoje fotografije.

Isabella je pamtila kao i njezin aparat. Fotografski. Izlomljeno. Nepovezano.

Devedesetih su učestali Ferdinandovi posjeti. Prijestolonasljednik je volio lov, putovanja i tenis. Isabelline su ga

BIZARIJ

kćeri zabavljale, radovao im se, pažljivo je slušao njihova koncertiranja, zajedno su lovili ili se nadmetali u partijama tenisa. Isabella ih je promatrala i planirala. Posebno otkada je objavljen popis četrnaest kneževskih kuća iz Monarhije koje bi trebale dati prijestolonasljednicu. Kćeri su joj stasale i pred svakom je vidjela svijetlu budućnost. Najstarija, Marija Kristina, činila se pravim izborom. Friedrich je također odobravao. Uz njihovu Mariju Kristinu Ferdinand će biti uvjerljiviji imperator.

Isabelli su planovi trebali za ravnotežu. Uz njih je lakše ignorirala prevrtljivu svakodnevicu. Osim toga, planovi su bili njezini unutarnji interijeri, sobe po kojima je raspoređivala ljude i događaje. U njih je propuštala rijetke. Ferdinanda, svoje sestre – Eugénie, Annu, Natalie i jednu jedinu dvorsku damu – Sophie Chotek.

Sophie Maria Josephine Albina Chotek posjedovala je zvučno ime, ali ne i dovoljno cijenjeno rodoslovlje. Ipak joj je otac bio tek konjušar. Doduše, glavni konjušar Carskoga suda u Beču, ali ipak samo konjušar. Isabella joj je oduvijek govorila da rodoslovlje nije važno. Važna je osobnost i želja za nadvladavanjem sebe.

Fodine 1899. prihvatila je svoju slabost. Nije se uspjela nadjačati.

Toga ljetnog dana Isabella je nosila zelenu haljinu. Odbrala je upravo nju zbog Ferdinandova posjeta njihovu posjedu u Požunu³.

Predano je igrao tenis s Marijom Kristinom. Kada je serviran čaj, Isabella se otputila prema igralištu. On je zaboravio džepni sat i sve je upućivalo na njegovu posvemašnju

³ Bratislava

Jasna Horvat

zaljubljenost. Ovoj konstataciji nije se odviše čudila. Marija Kristina bila je zanosna, iz djeteta se pretvorila u otmjenu djevojku.

Isabelli je zaboravljen sat bio potvrda matematičke preciznosti njezina plana. Plan se ostvarivao, a ipak, ona se pitala zašto ne osjeća sreću. Valjda je sve teklo pretjerano predvidljivo. Jednostavnost je vrlina, ali nije izazovna.

Sat je pronašla na vrtnome stolu. Primila ga je u ruku i ugrijani metal zapekao joj je dlan. Nasmijala se. Ljubav je vruća, pomislila je. Vruća je i radoznalost.

Sigurna da će u satu ugledati fotografiju Marije Kristine, podignula je poklopac. Sa zaslona joj se smiješilo lice Sophie Chotek.

Ugrijani metal i dalje joj je pekao dlan. Isabella je osjetila mržnju, čuvstvo vrelije od ljubavi i radoznalosti.

Poslije su je mnogi osudili. Držali su je bešćutnom, hirovitom i nepravednom. Isabella je zahtijevala razrješenje sablazni otkrivene na njezinu teniskom terenu. Prijestolonasljednik se vezao uz običnu dvorsku damu čije rodoslovlje nije jamčilo nastavak čistokrvne loze. Franjo Josip morao je reagirati, Ferdinandovo vjenčanje za Sophie Chotek vrlo jasno bi upućivalo na simboličan krah Monarhije.

Pobjednicom se pokazala Sophie. Ferdinand je od Monarhije ultimativno zatražio dopuštenje za taj brak. U protivnom, prijetio je, zauvijek će ostati neženjom, a nastavak loze – čiste ili nečiste – potpuna imaginacija. Na koncu je, potkraj lipnja 1900. potpisao Deklaraciju o odricanju prava za nasljednika na prijestolju. Tri dana poslije oženio je Sophie Chotek. Isabella je primila kartu s njihova medenog mjeseca: *Sophie je blago. Zdrav sam i mnogo manje nervozan. Uz Sophie se osjećam kao da sam se ponovno rodio.*

BIZARIJ

Isabella je mrzila. Sophie je bila objekt njezinih frustracija, a kuloarenja su takve emocije dodatno potpirivala. Mnogi su se pobrinuli izvijestiti je kako Sophie doista ne posjeduje »klasičnu« ljepotu, ali je upadljivo zdrava žena čija je spokojna priroda medikament Ferdinandovu temperamentu. Sophie je zaslužna za njihov sklad. Osim toga, nije Sophie izabrala Ferdinanda. On je taj koji je ćudljiv i arogantan. Zbog toga, Ferdinand nikada nije poboljšavao svoju sliku ili popularnost. On je bio taj koji je život navijao prema vlastitu temperamentu.

Godina 1898. bila je godina Isabelline smaragdno zelene boje.

Optuživali su je za mržnju, a ona je patila. Sophie je voljela kao svoju udvojenu sliku. Kao fotografiju koju je dugo osmišljavala i stvarala. Izmisli je Sophie. Izmisli je i njezinu tihu prirodu.

Pogreška za pogreškom. Sophie se nije izjašnjavala i Isabella je šutnju tumačila kao odobravanje.

Nije se razočarala u Sophie. Razočarala se u njezinoj tišini.

♦♦♦

Čim su prešli most, otpočela je s prohtjevima. Tražila je neka konji uspore uz dvorac Eugena Savojskog u Bilju, kasnije i uz čardu Čingi-lingi, a kada je prođu neka pojure kasom. Baranja je izmicala, Drava je postajala sve bližom. Prijeći će most i naći se u Slavoniji. Sclavonia, Tótország, međurječje Drave i Save na području do Gvozda. Zelena je i raširena u tustosti baš kao i njezina haljina. Prije nego su prešli kolni most, Mišika je zaustavio kočiju i pomogao joj sići. Obećao je pokazati joj prizor vrijedan svjetlopisa, fotografiranja. Tijela utopljenih jelena, još posve svježja i jasno vidljiva pod površinom... Rit je takav, pokazuje svoje žrtve kao što osječki trgovac Redlstein izlaže novu robu u svojoj trgovini... Jeleni

Jasna Horvat

su se borili i rogovu su im se spleli. Pobjedila je močvara, nadmetanje je okončano u vodi...

Staklaste jelenje oči pratile su je i nakon što se vratila u kočiju. Pogledom je slijedila cestu. Nije željela gledati u polja, rukavce, močvaru i šume. Kočija joj je njihala tijelo, a Isabella je popravljala naboranu svilu. Raspoloženje je moralo ovisiti o njoj, a ne obratno... Potaknula je novu misao. Ona, Isabella, jednaka je slavonskim poljima poleglim uz dravsko korito. Zelena je, rodna, široka i obla. Oblija i od luka slavonskog horizonta.

– Vozite u grad.

– U gužvu, milostiva?

– Zar Essek ne zaobilaze zbivanja?

– Otvara se *Prva hrvatska štedionica*, na primanju će biti i arhitekt Dionizije Sunko...

– Tada stanite s druge strane Trga, u Županijskoj, dalje od crkve.

Provezli su se Chavrakovom ulicom. Konje je uznemirilo mimoilaženje s konjskim tramvajem. Po izlasku iz Tvrđe skrenuli su lijevo. Isabella je željela izbjeći Kapucinsku i Korzo. Automobili su stigli i u ovaj kraj svijeta. Uglove cesta obilježavali su novopostavljeni znakovi: Z – zavoj, KST – križanje s tramvajem, ZKST – zavoj i križanje s tramvajem.

Nakon vožnje Teretnom, zavili su prema zapadu, prošli su Desatičinu popločanu žutim ciglama i zaustavili se u postaji uz gostionicu, na raskrižju Desatičine sa Županijskom.

Isabella se u Esseku snalazila posve dobro, posebno u središtu Gornjega grada.

– Važna je logika – mislila je Isabella. – Essek, kao i većina gradova u Monarhiji, slijedi logiku Beča.

Premda je to grad u kojemu *čordaši* svakodnevno izvode na pašu svinje i krave, ipak su Isabelline potpetice udarale o popločani nogostup.

BIZARIJ

Centar Esseka usmjeren je prema rijeci. Ako se dobro sjećala, Županijska je ulica nastala na smjeru najpogodnijeg pristupa Dravi, na granici topničke potege Tvrđe.

Okrenula se prema sjeveru i zdesna su joj se našle sinagoga, trgovine Vogel i Ungar, javna kuća, kazalište s Casinom, kavanom, plesnom dvoranom, bilijarom i dućanima. Na venedicijansko-maorskom pročelju kazališta velikim natpisom najavljivano je gostovanje Nikole Fallera. U subotu navečer davat će se opereta...

Otkada je prešla cestu, hodala je uz Županijsku skupštinu i promatrala suprotnu, istočnu stranu. U posljednje vrijeme izgrađene su brojne zgrade u maniri eklekticizma, stila koji združuje tradicionalno i suvremeno.

Zastala je uz fotografski salon Knittel, smješten tik uz zgradu Županije. U izlogu je bila fotografija nesreće na željezničkom mostu i opis događaja ispisan na njemačkom: *Pogibija husarske regimente 1882. godine. Snimku načinio Georg Knittel.*

I druge fotografije prikazivale su uglavnom isti motiv: most, Osijek, Esseg, Mursa, Drava i željeznički most.

Pomislila je da bi valjalo pronaći radnju Ottokara Rechnitzera. Čula je kako se od njega mogu naručiti izvrsne portretne i *genre* fotografije, ali i razglednice Osijeka. Pokušavala se sjetiti kako Hrvati nazivaju fotografije... Možda svjetlopis...

Knittel je krenuo prema vratima svoje radnje.

– *Habidiere! Reidnc esekeriš?*⁴

Kimnula je na pozdrav i produžila dalje. Knittel joj je dobacivao: – *Eseka sajn fajni lajt, fua fiacih joan veat kana kšajt.*⁵

⁴ *Habe ich die Ehre!* – Čast mi je! *Reden Sie essekerisch?* – Govorite li esekerski?

⁵ *Esseker sind feine Leute, vor dem vierzigsten Lebensjahr wird keiner gescheit.* – Esekeri su fini ljudi, prije četrdesete nitko se ne opameti.

Jasna Horvat

Nije mu odgovorila. Provincijski humor bio je nešto na što se naučila ne osvrutati...

Trokutasti trg vidio se posve jasno. Na istočnoj strani ulice stajao je veliki natpis *fotoatelier Varnai* i uz njega letak: *Pariz odlikovao Luju Varnaia, velikom nagradom Grand Prix*. Isabella je izgubila volju. Je li moguće da je pariški *Grand Prix* završio u ovakvoj sredini?

Nalazila se na Glavnom trgu. Zbog njegova trokutastog oblika zaključila je kako sudjeluje u svojevrsnoj permutaciji – iz baranjskog trokuta odbjela je u osječki. Leđa je okrenula palači Norman, Županijskoj ulici i fotoatelijeru *Varnai*, ali i gornjogradske tržnici, Thürnerovoj i Redlsteinovoj trgovini, i hotelu Central. Osjetila je vjetar i krenula prema crkvi. Uznemirila se pri pomisli da bi joj netko mogao pristupiti. Srećom, većina Osječana bila je zokupljena otvorenjem Prve gradske štedionice i dojmom koji su željeli ostaviti jedni pred drugima.

Kako se približavala crkvi, vjetar je postajao jači. Nisu li mještani bili u pravu kada su govorili da je biskup Strossmayer crkvu dao graditi ondje gdje vragovi raspiruju vjetrove? Prepoznavala je neogotiku, kao i ruku germanskih arhitekata – Nijemca Franza Langenberga i Bečanina Richarda Jordana. Osjetila se onako kako se u crkvama uvijek osjećala – jedinstvenom, bliskom Bogu, čistom i opravdanom u svim svojim namjerama. Zasvirale su orgulje. Pod njihovim je zvukom zadrhtalo tri i pol milijuna opeka. Isabella je pogledala u vitraje. Nije bila tjelesna. Haljina je nije omeđivala. Njezin duh spojio se sa slikama na staklu. Disanje joj je postalo ravnomjerno. Nestalo je ljutnje na Varnaia.

•••

Tek što je Mihaelu Horvatu naložila povratak istim putem, poželjela je provesti se Kapucinskom ulicom. Zanimala se za izgradnju osječke secesije i projekt novoga parka. Od

BIZARIJ

Horvata je doznala da je bista djevojke s palminom granom u ruci, već dulje vrijeme njihova sugrađanka, prvotno stajala u Pukovnijskom vrtu pa je još iz tih dana nazivaju *Sakuntala*. Premda nije povezana s pjesmom drevnog indijskog pjesnika Kalidasa, Osječanima to nije bilo važno. Oni su stvari nazivali drukčijim imenima iz samo njima poznatih razloga. Možda su u krhkoj djevojci vidjeli žensku popustljivost bez krivnje, možda i usamljenost majke. *Sakuntala* ih je zacijelo asocirala na osjetljiva stanja koja se događaju svima, a lebde između neba i zemlje kao rezultat i odluka i bezumlja.

– Ako bi milostiva željela vidjeti nešto doista lijepo, preporučivali su Essekeri, neka se proveze do Gradskoga vrta, ondje se redovito održavaju vrtne priredbe i *cvjetni korzo*. Dojmljiv je i secesijski bunar, dar grofa Pavla Pejačevića Virovitičkog.

Kočijaš Horvat vožnju je nastavio Chavrakovom. Osječka secesija nalikovala je bečkoj i peštanskoj, a izdvajala se po svojstvenim motivima slavonskih polja i voda. Isabella je od kočijaša doznala da je jedan Osječanin postavio najveći broj maski i glava na pročeljima. Rekao je, ako je dobro upamtio, njegovo je ime Anshau. Kada već razgovaraju o imenima, je li se on, kočijaš, milostivi predstavio? Čast mu je, on je paradni kočijaš i poznat je nadaleko kao Mihael Horvat, za prijatelje Mišika. Je li milostiva već slušala o njegovim brkovima? Nije čula? Možda će se prisjetiti ako je podsjeti na mađarskom? Bajusz... brkovi? Nije čula... Tko bi rekao? Po njima je čuven i preko granica...

Vozili su se uz Trgovačko-obrtničku komoru na kojoj se uzdizao Merkurov kip, zatim su prošli vilu doktora Dragutina Neumanna, odvjetnika i političara. Kod ostataka Filibejeve utvrde iz turskoga doba tračnice su konjskog tramvaja

Jasna Horvat

zavile, presjekle Tvrđu i njezinu baroknu kompoziciju. Isabella je Tvrđu vidjela *u kadrovima*. Poželjela je fotografirati Kužni pil – spomenik Presvetom Trojstvu – i zgradu Glavne straže s promatračnicom i kupolom venecijansko-maorskog oblika.

Kočijašu je naložila neka stane. Dugo je gledala u zgradu Glavne komande, podignute po nalogu princa Eugena od Savoje⁶. Asocijacije su je sustizale – Eugen od Savoje – dvorac u Bilju – Tikveš – Friedrich... Friedrich je sigurno nemiran... Zadržala se predugo.

Odlučila mu je ponijeti novine. Izabrala je *Die Drau, Slavonische Presse, Narodnu obranu, Hrvatski glas* i nekoliko razglednica. Zbog jedne od njih poželjela je pogledati Dravu... i mostove...

Kočijašu je domahnula neka priče, a sama je žurno napustila Trg u smjeru Vodenih vrata. Prije nego je prošla kroz svodove koji spajaju crkvu i samostan Svetog Križa, čula je razgovor iz obližnje kuće. Netko je spomenuo generala Johanna Stephana von Beckersa. Njegovo tijelo, ukopano kraj Vodenih vrata, pojavilo se i sinoć, kraj Bastiona. Isabella je ugledala most, prisjetila se Knittelove fotografije pomora husarske regimente, a zatim i svojega sna. Postala je nesigurna. Osjetila je duh generala von Beckersa, a sebe prolaznom, zaboravljenom, utopljenom i neprepoznatljivom.

Do pošte se vratila trčeći. Nad vratima je zamijetila godinu izgradnje – 1690. Nabrzinu je izračunala vremensku udaljenost. Dvjesto i dvadeset godina. Osim Beckersa koji joj puše za vratom, gdje su svi ti ljudi kojih više nema?

Poštanski činovnik doimao se vrlo smirenim. Njegovo prebrojavanje biljega prenosilo je atmosferu dremljivog dokoličarenja. Isabella se naslonila uz prostor za pisanje. Či-

⁶ Zgrada Glavne komande (današnji Rektorat Josipa Jurja Strossmayera) i Kužni pil nalaze se na novčanici od 200 kuna.

BIZARIJ

novnik je brojio: – Trideset i šest, trideset i sedam..., a Isabella se smirivala. Na razglednici »Partija s Drave« napisala je nekoliko riječi: *Dobro smo, lovimo, trenutno ne fotografiram...* Činovnik se nakašljao. Obratio joj se pitanjem hoće li razglednicu milostiva izvoljeti poslati žurno. Isabellina ruka ostala je stajati u zraku... Zaboravila je kome je pisala.

Zabrinula se. Nije znala je li joj dobro... Zatim se nije mogla sjetiti dana u kojemu će joj biti dobro. Činovnika je zamolila neka je uputi u ljekarnu. Njegov spor i otegnuti govor ovaj put širio je letargiju. Zgrabila je razglednicu s nenapisanom adresom i otputila se prema Kužnome pilu. Pogledala je prema najbližem dućanu označenom pločom Lekić-Goriupp i za kratko vrijeme ondje je kupovala gotovo redom... sukno na kojemu će vesti, još dva novinska lista, kolonijalnu robu – čaj, začine i mirise, ...sliku pokojnog Adolfa Waldingera... Njegov crtež olovkom učinio je da se osjeća bolje. Množina poteza na nju je djelovala gotovo uspavljujuće. Okrenula je sliku i pročitala: *Adolf Waldinger (Osijek, 16. lipnja 1843. – Osijek, 7. prosinca 1904), učenik Huga C. Hötendorfa, podrijetlom iz imućne osječke obitelji i polaznik akademije u Beču. Pejzažist i briljantan crtač olovkom.*

Valjda zbog pozornosti s kojom je iščitavala zabilješku, trgovački kalfa odlučio joj je preporučiti i neke knjige, netom objavljene u Osijeku... Sjela je na stolac u kutu radnje i posvetila se prelistavanju Bösendorferove *Crtice iz slavonske povijesti* i Truhelkinih listova bivšoj učenici *U carstvu svoje duše*. U jednome času strop je zaškripao. Netko je hodao po gornjem katu. Zatim se začuo rezak udarac, a potom je težak predmet pao... Strop se zatresao, kalfa se ispričao i hodajući unatrag povukao prema stražnjim vratima.

Čekajući na njegov povratak, Isabella je nastavila prelistavati Bösendorferove *Crtice*... Na jednom mjestu pronašla je objašnjenje imena grada...

Jasna Horvat

Imenom Osijek stanovnici Hrvati nazvali su svoje naselje zbog njegova položaja na povišenom mjestu izdvojenom od okolne vode, na mjestu gdje je »oseka«. Ime Osijek doživjelo je brojna »transliteriranja« u kojima mu se nije mijenjao naziv nego se zvučnost imena prilagođavala drugim jezicima. U prvim dokumentima piše kao ÖSEK i OESEK, kasnije, pod mađarskim utjecajem, ESZEK ili EZEEK, pod njemačkim utjecajem ESSEGG i latinskim kao ESSEC...

Prodavač se vratio, naklonio i duboko ispričao. Na gornjem katu nalaze se prostorije vlasnice, gospođe Goriupp... U posljednje vrijeme ne osjeća se dobro... Muče je neobjašnjive nesvjestice... Pri padu zadobiva i ozbiljne povrede...

Isabella ga je slušala i razmišljala o pozornicama koje nas pripravne čekaju od časa rađanja... Gospođa Goriupp je padala, pod teretom njezina tijela podrhtavao je dućan i cijela kuća, a kalfe su nagađali razloge zbog kojih »glavna glumica« prolazi kroz ovakve scene... U kalfinu podozrivom pogledu Isabella je osjetila da na jednak način promatraju i nju, »glumicu« pristiglu iz srca Monarhije...

Ustala je. Prodavača je zamolila da joj uz platno upakira Waldingerov crtež i obje knjige. Što je prodavač bivao namijaniji i zadovoljniji zbog prodanih stvari, to je postajao sporiji. Isabella nije mogla razumjeti ovdašnje ljude. U glibu su do guše, izmiješani su svatko sa svakim, ne pripadaju ni sebi ni drugima, a unatoč tome ponašaju se kao da ih se njihova vlastita sudbina ne dotiče.

Nije izdržala. Radnju je napustila bez pozdrava... Zamijetila je poderani rub haljine... Činilo se kao da ga je oštetilo nešto oštro, možda mačka...? Kočijaša je poslala po upakiranu robu i naložila mu da se vrati što žurnije. Kada je pristigao, poželjela je biti na mjestu bez ljudi. Trebala je »krug«. Mađari bi reli kör. Željela je kružnu utvrdu i sebe u njoj.

